

(Tilletia laevis)  
**Reaction of promising irrigated bread wheat genotypes to Common Bunt**  
 (Tilletia laevis)

وفا مردوخی<sup>۱</sup>، محمد ترابی<sup>۲</sup>، غلامحسین احمدی<sup>۳</sup>، شهریار جاسمی<sup>۴</sup> و فرزاد افشاری<sup>۵</sup>

. واکنش ژنوتیپ‌های امیدبخش گندم نان آبی نسبت به بیماری سیاهک پنهان معمولی گندم  
 (Tilletia laevis). مجله علوم زراعی ایران. جلد هفتم، شماره ۴، صفحه: ۳۲۳-۳۱۰.

|                                                                                                     |     |                                               |     |             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------------------------------------------|-----|-------------|-----|
| Flt/Tajan                                                                                           | % / | % /                                           | % / | Alvand/MV17 | % / |
|                                                                                                     |     | % /                                           |     |             | % / |
| K2340/Sx/Mt/Gb/3/K340-Fr/Pi"S"/Kt54*//Nar"S"/5/1-32-1317//II/Y50E/3/Cno/Jar//On/4/Anza/3/Pi/Nar/Hys | % / |                                               |     |             | % / |
|                                                                                                     | % / | Chum/8/3Hel/3*Cno7g/2*Seri/4/Star             |     |             | % / |
|                                                                                                     | % / |                                               | % / |             | % / |
|                                                                                                     | % / | Janz/Attila/4/San/Ald"S"//Avd/3/Kea"S"/Ghk"S" |     |             | % / |
|                                                                                                     | % / |                                               |     |             | % / |

این مقاله بر اساس نتایج به دست آمده از طرح شماره ۸۲۰۸۹-۱۲-۱۰۰ مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر تهیه گردیده است.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۱/۱۴

- ۱- عضو هیأت علمی مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، کرج (مکاتبه کننده)
- ۲، ۴ و ۵- عضو هیأت علمی مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، کرج
- ۳- عضو هیأت علمی مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، کرمانشاه.

ارقام Weston, cardon, Franklin, Hansel, Jeff Manning, Ranger, Moro, Luke مورد استفاده قرار گرفته‌اند (Hoffmann, 1982).

براساس مطالعات انجام شده (Mamluk and Nachit, 1994) در مرکز بین‌المللی تحقیقات کشاورزی برای مناطق خشک (ایکاردا) ۴۲ ژرم پلاس گندم دوروم برای بررسی مقاومت به سیاهک پنهان گندم با ۹ جدایه قارچ مایه‌زنی شدند، با توجه به نتایج به دست آمده ۲۶ ژنوتیپ گندم دوروم نسبت به بیماری دارای مقاومت بودند.

در سال‌های اخیر در زمینه معرفی ارقام مقاوم تلاش‌های زیادی صورت گرفته است که از جمله به رقم Oveson توسط رود و همکاران (Rohde et al., 1998)، رقم Eltan توسط پترسون و همکاران (Peterson et al., 1991)، رقم Amigo و لاین W49 توسط بارتوس و همکاران (Bartos et al., 1998) و رقم Tjilvar توسط بلازکوا و همکاران (Blazcova et al., 1997) می‌توان اشاره کرد. رقم سخت بهاره Ac Abbey که توسط دی‌پاو و همکاران (Depauv et al., 2000) برای دشت‌های کانادا معرفی شده است و به نژادهای شایع سیاهک پنهان معمولی گندم در این منطقه مقاوم است، رقم Wynne که در ایستگاه تحقیقات کشاورزی یونای آمریکا توسط البراشتین (Albrechtsen, 2001) اصلاح گردید و به بیماری‌های سیاهک آشکار و پنهان مقاومت دارد، رقم AcCorinne که یک رقم گندم قرمز سخت بهاره است و در مرکز تحقیقات غلات در مانیتوبای کانادا اصلاح گردیده و به بیماری‌های زنگ قهوه‌ای، زنگ سیاه مقاوم تا نیمه مقاوم و به سیاهک آشکار مقاوم و به سیاهک پنهان نیمه مقاوم است (Humphreys et al., 2001)، رقم گندم سخت بهاره Prodigy که برای کشت در دشت‌های کانادا معرفی شده و به تمام نژادهای سیاهک و زنگ ساقه و زنگ قهوه‌ای مقاوم و نسبت به سیاهک آشکار نیمه مقاوم و

سیاهک پنهان معمولی گندم *Tilletia laevis* یکی از مهم‌ترین بیماری‌های گندم است که از آغاز شروع کشت گندم سبب خسارات مستقیم و غیرمستقیم به محصول می‌شود. این بیماری دارای گسترش جهانی بوده و براساس اعلام مرکز تحقیقات کشاورزی بین‌المللی برای مناطق خشک (ایکاردا) متوسط خسارت سالیانه آن در کشورهای شمال آفریقا و غرب آسیا ۰.۷-۰.۵٪ است (Hoffmann, 1982; Mamluk and Zahour, 1993). در گذشته خسارت این بیماری در ایران در مزارع آلوده ۰.۳۰ - ۰.۲۵٪ برآورد گردیده است (بهداد، ۱۳۶۹) ولی در سال‌های اخیر از میزان آن کاسته شده و به طور میانگین بین ۰.۳٪ تا ۰.۴٪ برآورد می‌شود (مردوخی اطلاعات منتشر نشده). گونه‌های مختلفی از جنس *Tilletia* در ایران باعث ایجاد بیماری می‌شوند که گونه *T. laevis* گسترده‌تری دارد (Ershad, 1977)، بهترین روش کنترل بیماری کاشت ارقام مقاوم است. برای دستیابی به ارقام مقاوم به بیماری تحقیقات گسترده‌ای انجام شده است. در سال ۱۹۵۰ در امریکا چندین رقم مقاوم معرفی شدند که شامل ارقام Martin با دارا بودن ژن *Redit*، *Bt1* حاوی ژن *Bt3* و *Turkey* با ژن *Bt4* بودند. این ارقام به تمام نژادهای شناخته شده مقاوم بودند (Hoffmann, 1982).

در ایالات متحده در ارزیابی هزاران لاین گندم جمع‌آوری شده از کشورهای مختلف برای بافتن منابع مقاومت (Screening of the USDA world wheat collection for bunt resistance sources)، چند لاین که به تمام نژادهای شناخته شده مقاوم بودند شناسایی شد که در میان آن‌ها به لاین PI178383 که منشأ آن شرق ترکیه بوده و دارای سه ژن مقاومت *Bt8*، *Bt9*، *Bt10* است (Metzger et al., 1977) و مقاومت آن در امریکا به مدت بیست سال پایدار بود می‌توان اشاره کرد. ژن‌های مقاومت موجود به حالت منفرد یا به صورت ترکیبی به طور گسترده در برنامه‌های تولید ارقام مقاوم از جمله در

به بیماری فوزاریم سنبله حساس است (Graf et al., 2003a). رقم Journey که به تمام نژادهای سیاهک و زنگ ساقه و زنگ قهوه‌ای مقاوم و به سیاهک آشکار نیمه مقاوم است از جمله این ارقام هستند، (Graf et al., 2003b).

بانزیرگر و همکاران (Banziger et al., 2003) مقاومت بیست رقم سویسی و اروپائی را مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج نشان داد که هیچکدام از ارقام دارای مقاومت کامل نبوده ولی ارقام سویسی دارای مقاومت بهتری بودند، رقم گندم سخت زمستانه Deloris که توسط هول و همکاران (Hole et al., 2004). در ایستگاه تحقیقات کشاورزی یوتا در امریکا اصلاح گردیده است، دارای مقاومت به سیاهک پنهان پاکوتاه است.

ایران دارای شرایط آب و هوایی مناسب برای ظهور و گسترش بیماری سیاهک پنهان گندم بوده و بنابراین بعد از زنگ‌ها مهم‌ترین بیماری گندم است (Khazra and Bamdadian, 1974; Akbari and Zolghdri, 1988) با کاشت ارقام حساس، ناکافی بودن تأثیر سموم ضدعفونی کننده بذر گندم و با توجه به آلودگی خاک مزارع به اسپور قارچ عامل بیماری که در هنگام برداشت توسط کمباین از مزارع آلوده به مزارع سالم منتقل می‌شود و یا توسط باد به مناطق دور دست انتقال می‌یابد و با وجود شرایط محیطی مناسب و فصل خشک تابستان که باعث زنده ماندن و بقای اسپور در خاک می‌شود، این بیماری در مزارع گندم ایران مستقر گشته و همه ساله باعث خسارات سنگینی می‌گردد. لذا اصلاح ارقام دارای خصوصیات زراعی خوب و مقاوم به این بیماری می‌تواند روش مطمئن‌تر و مؤثرتری برای کنترل این بیماری باشد.

مقاومت ارقام تجاری گندم آبی نسبت به بیماری سیاهک پنهان معمولی طی سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۷۹ بررسی شد که از میان آن‌ها ارقام هیرمند، زرین، الوند، پیشتاز، کرج ۳، پیشتاز و بیات به عنوان مقاوم به بیماری برای کشت در اقلیم‌های مناسب معرفی شدند. این ارقام

می‌توانند به عنوان منابع مقاومت نیز مورد بهره‌برداری قرار گیرند (مردوخی و همکاران، ۱۳۸۴) رقم گندم بیات از ارقامی است که دارای پایداری مقاومت است و یکی از والدین رقم هیرمند با شجره " Byt/Gar/Cfn/Sr70/3Gup"s است که در آزمایش‌های چندمنطقه‌ای نسبت به تمام نژادهای عامل بیماری مقاوم بود (گزارش‌های منتشر نشده). رقم Alvand به عنوان رقم مقاوم معرفی شده است و لاین‌های حاصل از دورگ‌گیری این رقم در اقلیم معتدل از جمله Alvand/MV17 نسبت به سیاهک پنهان و زنگ زرد مقاوم است و برای کاشت در مناطق آلوده به این دو بیماری مهم بسیار مناسب است. رقم پیشتاز با شجره Alvand//Aldan/Ias85 که در حال حاضر در سطح وسیعی کشت می‌گردد در آزمایش چند منطقه‌ای مقاومت ژنوتیپ‌های گندم نان و دوروم ارزیابی گردیده مقاوم است. علاوه بر ارقام هیرمند، الوند، آزادی، سایسون، زرین و لاین‌های Atay/Galvez87, Bow"S"/ Vee"S" 1-60-3, Longicadus, Licanina,Aco-89, Taro-3 به بیماری مقاوم بوده‌اند (مردوخی و همکاران، ۱۳۸۱). لاین امیدبخش M-79-6 Bow"S"/ Vee"S" 1-60-3 در آزمایش دو ساله‌ای که در کرج اجرا شد، نسبت به بیماری مقاوم بود و با توجه به صفات مطلوب این لاین در آزمایش‌های تحقیقی- ترویجی شرایط کشاورزان در مناطق کرج، کرمانشاه و نیشابور مجدداً مورد ارزیابی و مقایسه با سایر ارقام قرار گرفت. نتایج نشان‌دهنده مقاومت کامل این لاین نسبت به نژادهای قارچ عامل بیماری بود (گزارش منتشر نشده) در صورت کشت این لاین که مناسب کاشت در اقلیم معتدل کشور است از هزینه‌های گزاف ضدعفونی بذر و خسارت‌های بیماری کاسته خواهد شد. هدف از اجرای این تحقیق شناسایی لاین‌های مقاوم به سیاهک پنهان معمولی گندم ایران بود تا در صورت دارا بودن صفات زراعی مطلوب و مورد نظر به طور مستقیم

کشت شوند و یا به عنوان منابع با ارزش مقاومت برای اصلاح ارقام پر محصول مقاوم به این بیماری در برنامه‌های به‌نژادی مورد استفاده قرار گیرند.

انجام و توزیع نرمال شد. تجزیه واریانس مرکب با استفاده از نرم‌افزار SAS انجام شد و میانگین‌های تبدیل شده به روش حداقل اختلاف معنی‌دار (LSD) مقایسه شدند.

به منظور ارزیابی واکنش ژنوتیپ‌های امیدبخش گندم نان به بیماری سیاهک پنهان معمولی گندم در سال‌های زراعی ۸۲-۱۳۸۱ و ۸۳-۱۳۸۲ تعداد ۲۰ لاین و رقم اقلیم معتدل، ۱۴ لاین و رقم اقلیم سرد، ۲۰ لاین و رقم اقلیم شمال، ۲۰ لاین و رقم اقلیم گرم جنوب به همراه رقم بولانی به عنوان شاهد حساس نسبت به بیماری سیاهک پنهان معمولی گندم این آزمایش در کرج و کرمانشاه اجرا گردید. آزمایش برای ژنوتیپ‌های هر اقلیم به صورت بلوک‌های کامل تصادفی در سه تکرار اجرا شد و آلودگی مصنوعی با اسپور زنده قارچ عامل بیماری از نژاد L-10 که روی ژن‌های مقاومت *Bt2*، *Bt3* و *Bt7* بیماریزائی دارد و شایع‌ترین نژاد عامل بیماری سیاهک پنهان معمولی گندم در ایران و مناطق اجرای آزمایش است (Mardoukhi and Torabi, 2001) ایجاد گردید. با توجه به شرایط اقلیمی و بر اساس وزن هزار دانه گندم و با احتساب حدود ۴۰۰ دانه در مترمربع، برای کاشت ۰/۶ مترمربع مساحت هر کرت حدود ۸ گرم بذر مصرف گردید. بذر ارقام و لاین‌های آزمایشی پس از آلوده‌سازی با اسپور قارچ عامل بیماری به نسبت ۰/۰۰۵ وزنی در دو خط یک متری روی یک پشته در پاییز کاشته شد، عرض پشته‌های کاشت ۶۰ سانتیمتر و روی هر پشته دو خط کاشت یک متری به فواصل ۳۰ سانتیمتر در نظر گرفته شد. در زمان رسیدن گندم میانگین درصد سنبله‌های آلوده هر رقم و لاین در سه تکرار تعیین شد. واکنش ارقام بدین شرح مشخص گردیدند:  $S > 15\%$  و  $MS \leq 15\%$ ،  $MR \leq 10\%$  و  $R \leq 5\%$ . تبدیل داده‌های مربوط به درصد آلودگی با استفاده از فرمول  $\arcsin \sqrt{X+0.5}$

- تجزیه واریانس درصد آلودگی‌های تبدیل شده دو ساله ژنوتیپ‌های اقلیم معتدل در مناطق کرج و کرمانشاه در جدول یک درج گردیده است. بر اساس نتایج اختلاف آلودگی بین ژنوتیپ‌ها و اثر اصلی سال و مکان و اثر متقابل سال × مکان، سال × مکان × ژنوتیپ در سطح ۱٪ معنی‌دار ولی اثر متقابل سال × ژنوتیپ، مکان × ژنوتیپ معنی‌دار نبود. در اقلیم معتدل فقط سه ژنوتیپ مقام و بقیه نسبت به بیماری حساس بودند. واکنش لاین‌های اقلیم معتدل به بیماری سیاهک پنهان معمولی گندم از نظر تیپ آلودگی و میانگین آلودگی‌ها و مقایسه میانگین‌های تبدیل شده به روش LSD در جدول شماره ۲ درج گردیده است. شاهد دارای ۶/۸٪ آلودگی بود و رقم تجارتنی پیش‌تاز با میانگین آلودگی ۰/۳٪ و دو لاین خواهری Alvnd/MV17 با آلودگی ۱/۱٪ و ۰/۹٪ دارای واکنش مقاومت و با شاهد دارای اختلاف معنی‌دار از نظر کاهش آلودگی در سطح ۱٪ بودند. لاین Flt/Tajan با میانگین آلودگی ۶۳/۸٪ حساس و دارای اختلاف معنی‌دار با شاهد از نظر افزایش آلودگی در سطح ۵٪ بود، لاین Kauz/ Luco// Pvn/ Star با آلودگی ۴۹/۷٪ با شاهد اختلاف معنی‌دار نداشت.

- تجزیه واریانس درصد آلودگی‌های تبدیل شده دو ساله ژنوتیپ‌های اقلیم سرد در مناطق کرج و کرمانشاه در جدول ۳ درج گردیده است. بر اساس نتایج حاصله اختلاف آلودگی بین ژنوتیپ‌ها و اثر متقابل سال × ژنوتیپ در سطح ۱٪ و اثر اصلی سال در سطح ۵٪

جدول ۱- تجزیه واریانس مرکب دوساله میانگین درصد سنبله‌های آلوده لاین‌های امیدبخش اقلیم معتدل به سیاهک پنهان معمولی گندم در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ در کرج و کرمانشاه

Table 1. Combined analysis of variance for infected spikes (%) of wheat promising lines of temperate zone common bunt in 2003 and 2004 cropping seasons in Karaj and Kermanshah

| S .O.V.                    | منابع تغییرات       | درجه آزادی<br>df | میانگین مربعات<br>Mean Square |
|----------------------------|---------------------|------------------|-------------------------------|
| Year                       | سال                 | 1                | 3005.89**                     |
| Location                   | مکان                | 1                | 1664.83**                     |
| Year × Location            | سال × مکان          | 1                | 1083.45**                     |
| *Rep (year × Location)     | تکرار (سال × مکان)  | 8                | 39.86                         |
| Genotype                   | ژنوتیپ              | 20               | 1769.01**                     |
| Location × Genotype        | مکان × ژنوتیپ       | 20               | 156.22 <sup>ns</sup>          |
| Year × Genotype            | سال × ژنوتیپ        | 20               | 196.61 <sup>ns</sup>          |
| Year × Location × Genotype | سال × مکان × ژنوتیپ | 20               | 143.85**                      |
| Error                      | خطای آزمایش         | 160              | 16.46                         |

\*\* : Significant at 1% level of respectively.

\* : معنی دار در سطح ۱ درصد.

ns: Non significant

ns: از نظر آماری معنی دار نیست.

جدول ۲- میانگین درصد سنبله‌های آلوده لاین‌های امیدبخش اقلیم معتدل به سیاهک پنهان معمولی در سال‌های ۱۳۸۲ و ۸۳ در کرج و کرمانشاه

Table 2 . Mean of infected spikes (%) of promising wheat lines of temperate zone to common bunt in 2003 and 2004 cropping seasons in Karaj and Kermanshah

| Entry No. | Promising line                                | میانگین درصد آلودگی سنبله‌های آلوده<br>Mean percentage infected spikes |            |                       |            | Means | Type of Reaction | Transformed Means |
|-----------|-----------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|------------|-----------------------|------------|-------|------------------|-------------------|
|           |                                               | ۱۳۸۱-۱۳۸۲ (2002-2003)                                                  |            | ۱۳۸۲-۱۳۸۳ (2003-2004) |            |       |                  |                   |
|           |                                               | Karaj                                                                  | Kermanshah | Karaj                 | Kermanshah |       |                  |                   |
| 1         | Flt/Taj                                       | 88.6                                                                   | 60.0       | 68.3                  | 38.3       | 63.8  | S                | 54.4 b            |
| 2         | Kauz/Luco-M//pvN/Star                         | 15.3                                                                   | 48.3       | 73.3                  | 61.7       | 49.7  | S                | 44.7 c            |
| 3         | Bolani(susceptible check)                     | 23.3                                                                   | 43.3       | 65.7                  | 55.0       | 46.8  | S                | 43.3              |
| 4         | CBRD/KAUZ                                     | 10.3                                                                   | 70.0       | 50.0                  | 30.0       | 40.1  | S                | 38.8 c            |
| 5         | Ures 81//HD 2206/Hork"s"/3/1-67-78            | 15.0                                                                   | 38.3       | 34.0                  | 41.7       | 32.3  | S                | 34.4 c            |
| 6         | Ures 81//HD 2206/Hork"s"/3/1-67-78            | 9.6                                                                    | 43.3       | 23.3                  | 33.3       | 27.4  | S                | 31.1 d            |
| 7         | Hahn"S"//Mjl/Lira/3/Rsh                       | 7.3                                                                    | 38.3       | 28.3                  | 35.0       | 27.2  | S                | 31.1 d            |
| 8         | Nik.N/3/Kjl/Maya"S"/Mon"S"                    | 14                                                                     | 36.7       | 8.3                   | 25.0       | 26.9  | S                | 30.8 d            |
| 9         | TOW"S"//PEW"S"//Shi#4414/Crow"S"              | 9.3                                                                    | 33.3       | 25.3                  | 38.3       | 26.6  | S                | 30.7 d            |
| 10        | Sonalika/Aurifen//Bow"S"/Atilla               | 15.3                                                                   | 28.3       | 25.0                  | 36.7       | 26.3  | S                | 30.7 d            |
| 11        | FlN/Acc//Ana/3/Pew"S"/4/f12.71/Coc//.Cno 79   | 16.0                                                                   | 23.3       | 25.3                  | 38.3       | 25.8  | S                | 30.5 d            |
| 12        | Hahn"S"//Mjl/Lira/3/Rsh                       | 9.3                                                                    | 31.7       | 21.0                  | 38.3       | 25.1  | S                | 29.6 d            |
| 13        | CHAM 4/SHUHA'S'                               | 13.3                                                                   | 25.0       | 18.0                  | 38.3       | 23.7  | S                | 28.9 e            |
| 14        | Marvdasht( Local Check)                       | 18.6                                                                   | 30.0       | 27.7                  | 18.3       | 23.7  | S                | 28.2 e            |
| 15        | T.Aest/5/Ti/4/La/3/Fr/Kad//Gb/6 ;F13471 /Crow | 15.6                                                                   | 15.0       | 27.3                  | 23.3       | 20.3  | S                | 26.8 e            |
| 16        | Hahn"S"//Mjl/Lira/3/Rsh                       | 11.6                                                                   | 13.3       | 15.7                  | 38.3       | 19.7  | S                | 25.9 e            |
| 17        | Hahn"S"//Mjl/Lira/3/Rsh                       | 2.3                                                                    | 23.3       | 17.3                  | 31.7       | 18.7  | S                | 24.5 e            |
| 18        | Nik.N/5/Qt/Ravi66//Mxp65/3/Rsh/4/Za75         | 4.6                                                                    | 23.3       | 8.3                   | 25.0       | 15.3  | S                | 22.4 e            |
| 19        | Alvnd/MV 17                                   | 0.0                                                                    | 0.67       | 0.0                   | 3.6        | 1.1.0 | R                | 6.3 e             |
| 20        | Alvnd/MV 17                                   | 1.0                                                                    | 1.0        | 0.67                  | 1.0        | 0.9   | R                | 6.1 e             |
| 21        | Pishtaz (commercial cultivar)                 | 0.0                                                                    | 1.3        | 0.0                   | 0.0        | 0.3   | R                | 4.7 e             |

LSD 1% = 13.93

LSD 5% = 10.21

S = Susceptible = حساس

R = Resistant = مقاوم

b: آلودگی بیشتر از شاهد در سطح ۵٪، c: در سطح شاهد، d: آلودگی کمتر از شاهد در سطح ۵٪، e: آلودگی کمتر از شاهد در سطح ۱٪.

b: more infected than check at 5%, c: The same as check, d: less than check at 5% , e: less than check at 1% .

جدول ۳- تجزیه واریانس مرکب برای میانگین درصد سنبله‌های آلوده لاین‌های امیدبخش اقلیم سرد به سیاهک پنهان معمولی گندم در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ در کرج و کرمانشاه

Table 3. Combined analysis of variance for variance for infected spikes (%) of wheat promising lines of cold zone to common bunt in 2003 and 2004 cropping seasons in Karaj and Kermanshah

| S.O.V.                     | منابع تغییرات       | درجه آزادی<br>df | میانگین مربعات<br>Mean Square |
|----------------------------|---------------------|------------------|-------------------------------|
| Year                       | سال                 | 1                | 1704.53*                      |
| Location                   | مکان                | 1                | 482.03 <sup>ns</sup>          |
| Year × Location            | سال × مکان          | 1                | 124.54 <sup>ns</sup>          |
| Rep (year × Location)      | تکرار (سال × مکان)  | 8                | 247.62                        |
| Genotype                   | ژنوتیپ              | 14               | 417.72**                      |
| Location × Genotype        | مکان × ژنوتیپ       | 14               | 23.41 <sup>ns</sup>           |
| Year × Genotype            | سال × ژنوتیپ        | 14               | 37.80**                       |
| Year × Location × Genotype | سال × مکان × ژنوتیپ | 14               | 15.99 <sup>ns</sup>           |
| Error                      | خطای آزمایش         | 112              | 24.63                         |

\* و \*\*: به ترتیب تفاوت معنی‌دار در سطح ۵ درصد و ۱ درصد.

\* and \*\*: Significant at 5% and 1% levels of probability respectively.

ns: Non significant differences

ns: تفاوت از نظر آماری معنی‌دار نیست.

جدول ۴- میانگین و درصد آلودگی لاین‌های امید بخش گندم اقلیم سرد به سیاهک پنهان معمولی در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ در کرج و کرمانشاه

Table 4. Mean infected spike(%)in promising wheat lines of cold zone to common bunt in 2003 and 2004 in Karaj and Kermanshah

|                       |                                                                                                            | میانگین درصد سنبله‌های آلوده |            |                       |            |      |          |             |
|-----------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------|------------|-----------------------|------------|------|----------|-------------|
|                       |                                                                                                            | Mean of infected spikes %    |            |                       |            |      |          |             |
| Entry Promising lines |                                                                                                            | ۱۳۸۱-۱۳۸۲ (2002-2003)        |            | ۱۳۸۲-۱۳۸۳ (2003-2004) |            | Mean | Type of  | Transformed |
| No.                   |                                                                                                            | Karaj                        | Kermanshah | Karaj                 | Kermanshah |      | Reaction | Means       |
| 1                     | Bolani (susceptible check)                                                                                 | 67.2                         | 63.3       | 65.7                  | 58.3       | 63.7 | S        | 41.0        |
| 2                     | 1-61-12/Tjn                                                                                                | 26.6                         | 38.0       | 31.0                  | 45.0       | 34.9 | S        | 37.4 d      |
| 3                     | Vorona/Kauz                                                                                                | 27.6                         | 38.3       | 19.0                  | 50.0       | 33.7 | S        | 36.0 e      |
| 4                     | Shahreyar (commercial cultivar)                                                                            | 27.6                         | 28.0       | 42.3                  | 36.7       | 32.5 | S        | 35.9 e      |
| 5                     | Fln/Acc//Ana/3/Pew"s"/4/F12.7Coc//Cno79.Cno 79                                                             | 23.3                         | 23.3       | 37.7                  | 30.0       | 29.2 | S        | 33.3 e      |
| 6                     | Ald"s"/Snb"s"/6/T.aest/5/Ti/4/La/3Fr/Kad/Gb                                                                | 21.0                         | 36.7       | 28.3                  | 30.0       | 28.0 | S        | 31.3 e      |
| 7                     | Ures 81//HD 2206/Hork"s"/3/1-67-78                                                                         | 17.3                         | 30.0       | 26.3                  | 31.7       | 27.4 | S        | 31.3 e      |
| 8                     | Torik-15                                                                                                   | 22.0                         | 41.9       | 15.3                  | 38.3       | 26.1 | S        | 30.5 e      |
| 9                     | Vee"s"/Tsi/5/Wal/3/...4/Sol                                                                                | 9.3                          | 43.3       | 15.7                  | 31.7       | 25.3 | S        | 28.5 e      |
| 10                    | 1-27-6275/ cfl770/5/Ghods/4/Anza/3/Pi/Nar//Hys                                                             | 10.6                         | 30.0       | 19.7                  | 36.7       | 24.6 | S        | 25.8 e      |
| 11                    | Owl85258*30H-*o*Eo( local check)                                                                           | 12.3                         | 28.3       | 26.7                  | 26.7       | 24.2 | S        | 24.5 e      |
| 12                    | 1-27-6275/ Cf1770/5/Ghods/4/Anza/3/Pi/Nar//Hys                                                             | 15.3                         | 25.0       | 31.7                  | 28.3       | 24.0 | S        | 24.5 e      |
| 13                    | Bow"s"/Crow"s"/GRU90-204781                                                                                | 11.6                         | 20.0       | 21.0                  | 28.3       | 20.0 | S        | 24.3 e      |
| 14                    | Prl"s"/Pew"s"/Shi#4414/Crow"s"                                                                             | 12.0                         | 3.3        | 3.3                   | 12.0       | 5.2  | MR       | 23.3 e      |
| 15                    | K2340/Sx//Mt/Gb/3/K340/Fr/Pi"S"/Ki54*//Nar"S"/5/1-32-1317/II/5017//Y50E/3/Cno/Jar//On/4/Anza/3/Pi/Nar//Hys | 2.3                          | 1.7        | 0.3                   | 0.0        | 0.5  | R        | 21.7 e      |

LSD 1% = 4.86 LSD 5% = 3.50 S = Susceptible = حساس R = Resistant = مقاوم MR = Moderate Resistant = نیمه مقاوم

d: less than check at 5%, e: less than check at 1%.

d: آلودگی کمتر از شاهد در سطح ۵٪، E: آلودگی کمتر از شاهد در سطح ۱٪.

میانگین آلودگی اندک دارای مقاومت ولی در کرمانشاه نیمه حساس بود در مجموع با میانگین آلودگی ۵/۲٪ نیمه مقاوم (MR) بود و با شاهد در سطح ۱٪ اختلاف داشت. با توجه به تفاوت آلودگی در مورد استفاده از این لاین نیاز به آزمایش‌های تکمیلی است. بقیه لاین‌ها با وجود کاهش آلودگی معنی‌دار نسبت به شاهد نسبت به بیماری حساس بودند.

:

تجزیه واریانس درصد آلودگی‌های تبدیل شده دو ساله ژنوتیپ‌های اقلیم شمال در مناطق کرج و کرمانشاه در جدول ۵ ارائه گردیده است، اختلاف آلودگی بین ژنوتیپ‌ها و اثر اصلی سال و اثر مکان در میزان آلودگی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. اثر متقابل سال × مکان، سال × ژنوتیپ، مکان × ژنوتیپ، معنی‌دار نبودند.

معنی‌دار ولی اثر اصلی مکان، اثر متقابل سال × مکان، مکان × ژنوتیپ در میزان آلودگی معنی‌دار نبود. در میان لاین‌های اقلیم سرد فقط یک لاین مقاوم و یک لاین نیمه مقاوم و بقیه نسبت به بیماری حساس بودند. واکنش لاین‌های اقلیم سرد از نظر تیپ آلودگی و مقایسه میانگین‌های تبدیل شده با استفاده از روش LSD در جدول ۴ درج گردیده است، شاهد دارای میانگین آلودگی ۶۳/۷٪ بود و لاین K2340/5x//Mt/Gb/3/K340/Fr/Pi"S"/Kt54\*//Nar"S"/1-32/1317//II/5017//Y50E/3/Cno/Jar//On/4/Anza/3//Pi/Nar//Hys با میانگین آلودگی ۵/۰٪ مقاوم و با شاهد دارای اختلاف معنی‌دار از نظر کاهش آلودگی در سطح ۱٪ بود. لاین Prl"s"/Pew"s"//Shi#4414/Crow"s" در سال اول در کرج و کرمانشاه و در سال دوم در کرج با

جدول ۵- تجزیه واریانس مرکب برای میانگین درصد سنبله‌های آلوده لاین‌های امیدبخش اقلیم شمال به سیاهک پنهان معمولی گندم در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ در کرج و کرمانشاه

Table 5. Combined analysis of variance for infected spikes (%)wheat promising lines of northern warm and humid zone to common bunt in 2003 and 2004 cropping seasons in Karaj and Kermanshah

| S.O.V.                     | منابع تغییرات       | درجه آزادی<br>df | میانگین مربعات<br>Mean Square |
|----------------------------|---------------------|------------------|-------------------------------|
| Year                       | سال                 | 1                | 6925.43**                     |
| Location                   | مکان                | 1                | 7507.45**                     |
| Year × Location            | سال × مکان          | 1                | 528.38 <sup>ns</sup>          |
| Rep (year × Location)      | تکرار (سال × مکان)  | 8                | 331.62                        |
| Genotype                   | ژنوتیپ              | 20               | 333.34**                      |
| Location × Genotype        | مکان × ژنوتیپ       | 20               | 128.52 <sup>ns</sup>          |
| Year × Genotype            | سال × ژنوتیپ        | 20               | 166.73 <sup>ns</sup>          |
| Year × Location × Genotype | سال × مکان × ژنوتیپ | 20               | 147.10 <sup>ns</sup>          |
| Error                      | خطای آزمایش         | 160              | 124.90                        |

\*\* : Significant at 1% of probability level.

\*\* : معنی‌دار در سطح ۱ درصد.

ns: Nonsignificant differences.

ns: تفاوت از نظر آماری معنی‌دار نیست.

در سطح شاهد بود و کمترین آلودگی مربوط به لاین Chum18/3He1/3\*Cno79//2\*Seri/4/Star با میانگین آلودگی ۱۰/۱٪ بود که نسبت به بیماری نیمه حساس (MS) و نسبت به شاهد در سطح ۱٪ کاهش معنی‌دار آلودگی داشت.

با توجه به واکنش لاین‌های اقلیم شمال، هیچیک از آن‌ها نسبت به بیماری سیاهک پنهان معمولی گندم مقاوم نبودند. واکنش لاین‌ها و مقایسه میانگین‌های تبدیل شده با استفاده از روش LSD در جدول ۶ درج گردیده است، شاهد دارای ۵۰/۳٪ آلودگی بود. لاین Gen/Kauz با آلودگی ۵۷/۱٪

جدول ۶- میانگین درصد سنبله‌های آلوده لاین‌های امیدبخش گندم اقلیم شمال به سیاهک پنهان معمولی در

سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ در کرج و کرمانشاه

Table 6. Mean infected spikes (%) of promising wheat lines in North warm and humid zone to common bunt in 2003 and 2004 cropping seasons in Karaj and Kermanshah

|                              |                                             | میانگین درصد سنبله‌های آلوده<br>Mean infected spikes % |                                     |                                |                                     | Means                                 | Type of<br>Reaction | Transformed<br>Means |
|------------------------------|---------------------------------------------|--------------------------------------------------------|-------------------------------------|--------------------------------|-------------------------------------|---------------------------------------|---------------------|----------------------|
| Entry Promising lines<br>No. |                                             | ۱۳۸۱-۱۳۸۲ (2002-2003)<br>Karaj                         | ۱۳۸۲-۱۳۸۳ (2003-2004)<br>Kermanshah | ۱۳۸۲-۱۳۸۳ (2003-2004)<br>Karaj | ۱۳۸۲-۱۳۸۳ (2003-2004)<br>Kermanshah |                                       |                     |                      |
| 1                            | Gen/Kauz                                    | 66.6                                                   | 15.0                                | 90.0                           | 56.7                                | 57.1                                  | S                   | 40.9 c               |
| 2                            | <b>Check(Bolani)</b>                        | <b>73.0</b>                                            | <b>10.0</b>                         | <b>69.7</b>                    | <b>48.3</b>                         | <b>50.3</b>                           | <b>S</b>            | <b>39.4</b>          |
| 3                            | Shanghi7//Hahn”S”*2/Ril”S”                  | 37.6                                                   | 13.3                                | 52.3                           | 58.3                                | 40.4                                  | S                   | 38.7 c               |
| 4                            | Catbird                                     | 45.3                                                   | 25.0                                | 37.3                           | 36.7                                | 36.1                                  | S                   | 32.5 c               |
| 5                            | Milan/Shah7                                 | 35.0                                                   | 26.7                                | 31.7                           | 41.7                                | 34.6                                  | S                   | 32.1 c               |
| 6                            | Attila/Milan                                | 23.3                                                   | 6.7                                 | 5.08                           | 36.7                                | 31.2                                  | S                   | 31.5 c               |
| 7                            | SW89.3064*2/Borl95                          | 13.6                                                   | 11.7                                | 43.3                           | 36.7                                | 26.3                                  | S                   | 30.2 d               |
| 8                            | Tinamou                                     | 28.3                                                   | 5.0                                 | 49.0                           | 21.7                                | 26.0                                  | S                   | 30.0 d               |
| 9                            | Milan/Shah7                                 | 43.3                                                   | 5.0                                 | 41.7                           | 12.7                                | 25.7                                  | S                   | 30.0 d               |
| 10                           | Nai60/Hn//Sy                                | 37.6                                                   | 16.7                                | 32.3                           | 48.3                                | 25.6                                  | S                   | 29.0 d               |
| 11                           | Milan/Shah7                                 | 41.6                                                   | 13.3                                | 25.7                           | 20.0                                | 25.2                                  | S                   | 27.8 e               |
| 12                           | Shiroodi (commercial cultivar)              | 29.3                                                   | 5.0                                 | 28.0                           | 33.3                                | 23.9                                  | S                   | 26.8 e               |
| 13                           | Cham-/4/Sissons/Despres//Cal/Hu/3Ald"S"     | 6.6                                                    | 16.7                                | 47.7                           | 15.0                                | 21.5                                  | S                   | 26.5 e               |
| 14                           | Bow/NKT//Ducula/3/ukula                     | 13.0                                                   | 16.7                                | 23.3                           | 26.7                                | 19.9                                  | S                   | 26.1 e               |
| 15                           | Milan/Shah7                                 | 17.6                                                   | 8.3                                 | 33.3                           | 23.3                                | 19.8                                  | S                   | 25.4 e               |
| 16                           | Atrak/5/4777/FknGb/3/Vee”S”/4/Buc"S"/PVN"S" | 8.0                                                    | 13.3                                | 46.0                           | 38.3                                | 19.8                                  | S                   | 24.9 e               |
| 17                           | Tajan                                       | 19.0                                                   | 6.7                                 | 21.0                           | 16.7                                | 15.8                                  | S                   | 24.4 e               |
| 18                           | NG8319//SHA4/LIRA                           | 13.0                                                   | 15.0                                | 15.7                           | 10.0                                | 13.4                                  | MS                  | 24.4 e               |
| 19                           | S Kauz*2/Yaco                               | 9.0                                                    | 5.0                                 | 23.7                           | 11.0                                | 12.2                                  | MS                  | 24.0 e               |
| 20                           | Bow/NKT//Ducula/3/Dkula                     | 20.3                                                   | 3.3                                 | 22.0                           | 2.6                                 | 12.1                                  | MS                  | 23.8 e               |
| 21                           | Chum/8/3Hel/3*Cno7g/2*Seri/4/Star           | 8.3                                                    | 3.3                                 | 15.3                           | 13.3                                | 10.1                                  | MS                  | 23.0 e               |
| LSD1%=12.54                  |                                             | LSD5%= 9.20                                            |                                     | S= Susceptible = حساس          |                                     | MS= Moderate Susceptible = نیمه‌مقاوم |                     |                      |

LSD1%=12.54      LSD5%= 9.20      S= Susceptible = حساس      MS= Moderate Susceptible = نیمه‌مقاوم

c: در سطح شاهد، d: آلودگی کمتر از شاهد در سطح ۵٪، E: آلودگی کمتر از شاهد در سطح ۱٪.

c: The same as check, d: less than check at 5%, e: less than check at 1%.

جدول ۸ آمده است، شاهد ۵۸٪ آلودگی داشت و لاین

Janz/Attila/4/San/Ald"S"//Avd/3/Kea"S"/Ghk"S" در سال اول در کرج دارای آلودگی جزئی، در کرمانشاه دارای تیپ آلودگی نیمه‌حساس و در سال دوم در کرج دارای آلودگی کم و در کرمانشاه نیز بدون آلودگی بود و در مجموع با میانگین آلودگی ۴/۲٪ مقاوم (R) بود و با شاهد اختلاف معنی‌دار از نظر کاهش آلودگی در سطح ۱٪ داشت، در مورد این لاین نیز نیاز به انجام آزمایش‌های تکمیلی است، بقیه لاین‌ها با وجود حساس بودن به بیماری دارای اختلاف آلودگی معنی‌دار با شاهد بودند.

تجزیه واریانس درصد آلودگی‌های تبدیل شده دو ساله ژنوتیپ‌های اقلیم گرم جنوب در مناطق کرج و کرمانشاه در جدول ۷ ارائه گردیده است. اختلاف آلودگی بین ژنوتیپ‌ها و اثر متقابل سال × ژنوتیپ در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. اثر متقابل سال × ژنوتیپ در سطح ۵٪ معنی‌دار، اثر اصلی سال و مکان و اثر متقابل سال × مکان در میزان آلودگی ارقام و لاین‌ها معنی‌دار نبود. در میان ژنوتیپ‌های اقلیم جنوب یک لاین مقاوم، دو لاین نیمه‌حساس و بقیه حساس بودند. مقایسه میانگین‌های تبدیل شده با استفاده از روش LSD در

جدول ۷- تجزیه واریانس مرکب برای میانگین درصد سنبه‌های آلوده لاین‌های امیدبخش اقلیم جنوب به

سیاهک پنهان معمولی گندم در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ در کرج و کرمانشاه

Table 7. Combined analysis of variance for infected spikes (%) of wheat promising lines of southern warm and dry zone to common bunt in 2003 and 2004 cropping seasons in Karaj and Kermanshah

| S.O.V.                     | منابع تغییرات       | درجه آزادی<br>df | میانگین مربعات<br>Mean Square |
|----------------------------|---------------------|------------------|-------------------------------|
| Year                       | سال                 | 1                | 1188.70 <sup>ns</sup>         |
| Location                   | مکان                | 1                | 14.47 <sup>ns</sup>           |
| Year × Location            | سال × مکان          | 1                | 5.41 <sup>ns</sup>            |
| Rep (year × Location)      | تکرار (سال × مکان)  | 8                | 225.22                        |
| Genotype                   | ژنوتیپ              | 20               | 467.97**                      |
| Location × Genotype        | مکان × ژنوتیپ       | 20               | 130.80*                       |
| Year × Genotype            | سال × ژنوتیپ        | 20               | 374.96**                      |
| Year × Location × Genotype | سال × مکان × ژنوتیپ | 20               | 240.85 <sup>ns</sup>          |
| Error                      | خطای آزمایش         | 160              | 220.62                        |

\* و \*\*: به ترتیب تفاوت معنی‌دار در سطح ۵ درصد و ۱ درصد.

\* and \*\*: Significant differences at 5% and 1% probability levels, respectively.

ns: Nonsignificant.

ns: از نظر آماری معنی‌دار نیست.

جدول ۸- میانگین درصد آلودگی لاین‌های امیدبخش گندم اقلیم جنوب به سیاهک پنهان معمولی

در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ در کرج و کرمانشاه

Table 8. Mean infection spikes (%) of promising wheat lines of southern warm and dry zone to common bunt in 2003 and 2004 cropping seasons in Karaj and Kermanshah

|           |                                                    | میانگین درصد سنبه‌های آلوده<br>Mean infected spikes % |                                     |                                |                                     | Mean | Type of Reaction | Transformed Means |
|-----------|----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|-------------------------------------|--------------------------------|-------------------------------------|------|------------------|-------------------|
| Entry No. | Promising lines                                    | ۱۳۸۱-۱۳۸۲ (2002-2003)<br>Karaj                        | ۱۳۸۲-۱۳۸۳ (2003-2004)<br>Kermanshah | ۱۳۸۲-۱۳۸۳ (2003-2004)<br>Karaj | ۱۳۸۲-۱۳۸۳ (2003-2004)<br>Kermanshah |      |                  |                   |
| 1         | Bolani (susceptible check)                         | 72.0                                                  | 40.0                                | 73.7                           | 45.0                                | 58.0 | S                | 50.1              |
| 2         | Dez (Local Check)                                  | 34.3                                                  | 41.6                                | 92.3                           | 55.0                                | 55.8 | S                | 42.8 e            |
| 3         | K شمع*2/Bow//Kauz                                  | 24.3                                                  | 51.6                                | 77.3                           | 57.0                                | 52.5 | S                | 41.1 e            |
| 4         | Kauz*2/Yaco//Kauz                                  | 59.3                                                  | 35.0                                | 55.7                           | 40.0                                | 47.5 | S                | 38.4 e            |
| 5         | Oasis/Kauz//4*Bcn                                  | 22.3                                                  | 46.6                                | 53.3                           | 61.7                                | 46.3 | S                | 37.4 e            |
| 6         | Kauz                                               | 86.3                                                  | 18.3                                | 44.3                           | 18.3                                | 44.8 | S                | 36.8 e            |
| 7         | Rasoul//Omid/Alamo                                 | 51.3                                                  | 21.6                                | 63.7                           | 40.0                                | 44.1 | S                | 36.1 e            |
| 8         | Kauz/Star                                          | 73.3                                                  | 33.3                                | 18.0                           | 40.0                                | 41.2 | S                | 36.0 e            |
| 9         | Pfau/Weaver                                        | 38.6                                                  | 38.3                                | 35.7                           | 41.7                                | 38.6 | S                | 34.8 e            |
| 10        | Prl/Vee#6                                          | 20.3                                                  | 43.3                                | 38.7                           | 35.0                                | 34.3 | S                | 33.8 e            |
| 11        | Karawan1/5/Gii/Ti/3/Kuz//Kal/Bb/4Kal/3/Cno/Chr//on | 54.3                                                  | 21.6                                | 32.3                           | 21.7                                | 32.5 | S                | 33.6 e            |
| 12        | Flt//Maya"S"/Nac                                   | 19.6                                                  | 35.0                                | 23.3                           | 41.7                                | 29.9 | S                | 33.5 e            |
| 13        | TOW"S"/PEW"S"/Shi#4414/Crow"S"                     | 35.6                                                  | 20.0                                | 37.7                           | 23.3                                | 29.6 | S                | 33.4 e            |
| 14        | CHAM6/4/Sissonais/Depres.../Ald"S"                 | 68.6                                                  | 26.6                                | 14.0                           | 9.3                                 | 29.2 | S                | 33.3 e            |
| 15        | V92118-0PAK                                        | 28.3                                                  | 18.3                                | 27.7                           | 15.0                                | 22.3 | S                | 32.8 e            |
| 16        | Karawan1/5/Gii/Ti/3/Kuz//Kal/Bb/4Kal/3/Cno/Chr//on | 13.0                                                  | 16.6                                | 13.7                           | 25.0                                | 17.1 | S                | 29.6 e            |
| 17        | Chamran                                            | 16.6                                                  | 21.6                                | 23.0                           | 6.7                                 | 17.0 | S                | 28.7 e            |
| 18        | Kauz//Kauz/Star                                    | 12.0                                                  | 18.3                                | 15.0                           | 16.7                                | 15.5 | S                | 27.6 e            |
| 19        | Bacanora T 888                                     | 20.3                                                  | 15.0                                | 11.0                           | 11.6                                | 14.5 | MS               | 25.5 e            |
| 20        | 1-13232//1-168-120/1-66-22                         | 8.0                                                   | 18.3                                | 5.3                            | 15.0                                | 11.7 | MS               | 25.2 e            |
| 21        | Janz/Attila/4/San/Ald"S"/Avd/3/Kea"S"/Ghk"S"       | 0.3                                                   | 15.0                                | 1.7                            | 0.0                                 | 4.2  | R                | 23.8 e            |

LSD 1% = 7.81

LSD 5% = 5.73

R = Resistant = مقاوم

MS = Moderate Susceptible = نیمه حساس

S = Susceptible = حساس

e: Less than check at 1% .

e: آلودگی کمتر از شاهد در سطح ۱٪.

استفاده از منابع مقاومت شناخته شده برای اصلاح ارقام پرمحصول به صورت وسیعی در جهان انجام می‌شود به عنوان مثال از رقم مقاوم Luke برای تولید رقم Rod با مشخصات Luke/Daws/Hill81 استفاده شد (Peterson *et al.*, 1995). رقم Jeff که منشأ آن PI178383 است، دارای دو ژن *Bt9* و *Bt10* (Sunderman and Burinsema, 1975) است و لاین‌های P8917-B4d4/P8913-V2A5، P8921-Q4C5 و *Bt10* (Knox *et al.*, 1998) هستند. رقم Clumbus و BW553 که دارای ژن *Bt10* است به عنوان مقاوم به سیاهک پنهان گندم در کانادا شناسایی شده‌اند و (Gudet and Puchalski, 1989) و بس از آزمایش‌های تأیید مقاومت و مقایسه با ارقام و لاین‌های مختلف از جمله مقایسه با ارقام اصلاح شده مرکز بین‌المللی تحقیقات ذرت و گندم (CIMMYT) به عنوان منابع مقاومت برای تولید ارقام AcForemost که از نسل F4 کراس Hy\*5/BW553/HY320\*6/7424-BW5B4 است (Thomas *et al.*, 1997) و نیز رقم Ac Barrie که از کراس Neepawa/Colmbus/BW90 به دست آمده است (McCaig *et al.*, 1996)، انتخاب گردیدند. رقم AcTaber که از کراس HY320\*3/BW553 تهیه شده است (Knox *et al.*, 1992) و برای تولید رقم Ac2000 با مشخصات AcTaber/SC8021-V2//AcKarma از نظر ایجاد مقاومت به بیماری سیاهک پنهان گندم مورد استفاده قرار گرفته است. (Depauw *et al.*, 2002). این امر نشان‌دهنده پایداری مقاومت در ارقام دهنده‌ی ژن مقاومت است.

در ایران نیز با توجه به اهمیت این بیماری پس از شناسایی منابع مقاومت از آن‌ها برای تولید لاین‌های مقاوم استفاده شده است. توسط هومند و محلوجی (۱۳۷۰) و با استفاده از روش تلاقی برگشتی ارقام سرداری، آذر، رشید و امید با ارقام مقاوم Turkey, 1558; 1403, Hussar & 3055; Turkey Selection و Oro و پس از چهار تلاقی برگشتی، ۹ لاین خالص مقاوم تهیه

گردید. در ایستگاه تحقیقات کشاورزی مراغه ۴ لاین مقاوم به عنوان والد بخشنده و ارقام تجاری سرداری، سبلان، آذر و قرمزقان به عنوان والد گیرنده دورگ‌گیری شدند و لاین‌های Sardari\*2/4Ald"S"/Pima77/3/CMH24A.630/Bui"S"/Ch74a.630 ، Sabalan\*2/Kal-Blo"S" و Sardari\*2/Kal Blo"S" به عنوان مقاوم به بیماری سیاهک پنهان گندم معرفی شدند (Roustai *et al.*, 2001). از رقم مقاوم الوند و پیش‌تاز در کراس‌های Alvand/Super seri#1 ، Alvand/Aldan"S"/Ias58/3/SW89 ، Alvand/Aldan"S"/Ias58 Mahd/Thesee/3/ ، Alvand//Aldan"S" Ias58/4/Chamran ، Alvand//Aldan"S" Ias58/4/Tajan ، Alvand//Aldan"S"/Ias58/3 Atrak و از رقم مقاوم زرین در کراس Zarrin/3/Azd/Tob//Chb استفاده شده است که مقاومت نسل‌های در حال تفکیک این لاین‌ها نسبت به بیماری در دست بررسی است و بوته‌های F4 تولید شده نسبت به بیماری سیاهک پنهان معمولی گندم دارای مقاومت هستند (منتشر نشده).

در ایران در سال‌های اخیر میزان مصرف سموم ضد عفونی کننده افزایش یافته است به طوری که در سال ۱۳۸۳ میزان مصرف این سموم بالغ بر ۱۸۱۷ تن بوده است (آمار سازمان حفظ نباتات، ۱۳۸۳). ادامه این کار علاوه بر صرف هزینه‌های گزاف خرید و توزیع سموم سبب آلودگی‌های زیست محیطی نیز می‌گردد. کشت ارقام مقاوم به این بیماری برای کم کردن مصرف سموم از ضروریات روز کشور است. ارزیابی ارقام و لاین‌های پیشرفته و امیدبخش گندم آبی در سال‌های اخیر بیانگر حساسیت اکثر ارقام نسبت به بیماری سیاهک پنهان گندم بوده است.

در نتیجه‌گیری کلی در سال ۱۳۸۲ در کرج در میان ارقام و لاین‌های امیدبخش آزمایش‌های (ERWYT-81) از ارقام امیدبخش اقلیم معتدل ۵ لاین، از اقلیم سرد دو لاین، از اقلیم جنوب یک لاین مقاوم بوده‌اند. هیچ یک

5/1-32-1317//II/5017//Y50E/3/Cho/Jar//On/4/Anza/  
3/Pi/Nar//Hys  
از Janz/Attila/4/San/Ald"S"/Avd/Kea"S"/Ghk"S"  
از اقلیم جنوب مقاوم بودند. در کرمانشاه نیز در هر دو سال  
رقم پیش‌تاز و لاین MV17 Alvand/ از اقلیم معتدل، لاین  
K2340Sx//Mt/Gb/3/K340/Fr/Pi"S"/Kt54\*//Nar"S"/ و  
5/1-32-1317//II/5017//Y50E/3/Cno/Jar//On/4/Anza/  
3/pi/Nar/Hys  
از اقلیم سرد، لاین  
Bow/Nkt//Ducula/3/Ducula  
از اقلیم شمال نسبت به  
بیماری مقاومت داشتند که می‌توان از این لاین‌ها  
در صورت دارا بودن خصوصیات زراعی  
مطلوب و سازگاری با مناطق به صورت مستقیم و  
یا به عنوان منابع مقاومت در برنامه‌های به‌نژادی بهره  
گرفت.

از لاین‌های اقلیم شمال مقاوم نبودند و در سال ۱۳۸۳ در  
میان لاین‌های اقلیم معتدل سه لاین، اقلیم سرد دو لاین،  
اقلیم جنوب یک لاین به بیماری مقاومت داشتند و از  
لاین‌های اقلیم شمال هیچ یک مقاوم نبودند. در سال  
۱۳۸۲ در کرمانشاه از ارقام اقلیم معتدل سه لاین، اقلیم  
سرد دو لاین، اقلیم شمال شش لاین مقاوم و در میان  
لاین‌های اقلیم جنوب هیچکدام مقاوم نبودند و در سال  
۱۳۸۳ از لاین‌های اقلیم معتدل سه لاین، اقلیم سرد یک  
لاین، اقلیم شمال یک لاین، اقلیم جنوب یک لاین به  
بیماری مقاوم بودند. طی دو سال آزمایش بعضی از  
لاین‌ها شدت آلودگی متفاوتی داشتند ولی در هر دو  
سال در کرج رقم پیش‌تاز و لاین MV17 Alvand/ از اقلیم  
معتدل، لاین‌های Prl"S"/ Pew"S"/Shi#4414/ Crow"S"  
K2340/Sx/Mt/Gb/3/K340/Fr/Pi"S"/Kt54\*//Nar"S"/ و

## References

۱. بیماری‌های گیاهان زراعی ایران. چاپ نشاط، اصفهان ۲۲۳ صفحه.
۲. انتقال مقاومت به سیاهک پنهان معمولی از چند رقم مقاوم  
به ارقام گندم نان متداول در مناطق دیم کشور. نهال و بذر ۱۷: ۳۴۸-۳۳۹.
۳. واکنش ارقام تجارتي گندم آبی به بیماری سیاهک پنهان معمولی با عامل  
*Tilletia laevis*. نهال و بذر ۲۱: ۶۳۰-۶۱۷.
۴. مقاومت به بیماری سیاهک پنهان معمولی گندم با عامل *Tilletia laevis* در  
ایران. چکیده مقالات اولین کنگره بین‌المللی گندم ایران، تهران، صفحه ۱۵۳.
۵. واکنش لاین‌های گندم دیم کاندیدای  
معرفی به‌نژادهای سیاهک پنهان معمولی گندم در مناطق مختلف کشور. چکیده مقالات شانزدهمین کنگره  
گیاهپزشکی ایران، تبریز، صفحه ۷.
۶. تهیه ارقام مقاوم به سیاهک پنهان با عامل *Tilletia* با استفاده از روش تلاقی برگشتی.  
نهال و بذر ۸: ۶-۱.

- Akbari, A., and Zolghadri, M. 1988. Current status of crop production, research, infrastructure and constraints in Iran. In pages 181-189. In (Srivastava, J. P., Saxena, M. C., Varma, S., and Tahir, M. eds), Winter Cereals and Food Legumes in Mountainous Area, Syria.
- Albrechtsen, R. S. 2001. Registration of 'Wynne' wheat. Crop Science 41: 1364-1365.
- Banziger, L., Forrer, H. R., Schchermayr, G., and Frei, P. 2003. Resistance of wheat varieties to common bunt. Agrarforschung 10(08): 328-333.

- Bartos, P., Hanusova, R., Blazakova, V., and Skorpik, M. 1998.** Wheat cultivar Amigo and line WH9 as sources of disease resistance. Czech-journal of Genetic and Breeding 34: 49- 54.
- Blazkova, V., P. Bartos., M. Skorpik, and R. Hanusva . 1997.** Wheat cultivar Tjelvar as a source of bunt (*Tilletia* spp.) resistance. Genetika-a-Slechtenti . 33: 241-250.
- DePauw, R. M., Clarke, J. M., Knox. R. E., Fernandez, M. R., McCiag, T. N., and McLeod, J. G. 2000.** AcAbbey hard red spring wheat. Canadian Journal of Plant Science 80: 123-127.
- DePauw, R. M., Sadasivaiah, R. S., Clarke, J. M., Fernandez, M. R., and Knox, R. E., McCaig, T. N., and McLeod, J. G. 2002.** Ac2000 hard white spring wheat. Canadian Journal of Plant Science 82 : 415-419
- Ershad, D. 1977.** Fungi of Iran. Department of Botany No. 10. Plant Pest & Diseases Research Institute. 277 pp.
- Gaudet, D. A., and Puchalski, B. J. 1989.** Status of bunt resistance in western canadian spring wheat and triticale. Canadian Journal of Plant Science, 69: 797-804.
- Gaudet, D. A., and Puchalski, B. J. 1990.** Influence of planting dates on the aggressiveness of common bunt races (*Tilletia tritici* and *T. laevis*) to Canadian spring wheat. Canadian Journal of Plant Pathology 12: 204-208.
- Graf, R. J., Potts, D. A., and Hanson, K. M. 2003b.** Journey hard red spring wheat. Canadian Journal of Plant Science 83: 807-811.
- Graf, R. J., Potts, D. A., and Hanson, K. M. 2003a.** Prodigy hard red spring wheat. Canadian Journal of Plant Science 83: 813-816.
- Hoffmann, J. A. 1982.** Bunt of wheat. Plant Disease 66: 979-986.
- Hole, D. J., Roche, D., Clawson, S. M., and Young, S. A. 2004.** Registration of 'Deloris' wheat. Crop Science 44: 695-696.
- Humphreys, D. G., Ownley-Smith, T. F., McKenzie, R. I. H., and Czarnecki, E. 2001.** AcCorinne hard red spring wheat. Canadian Journal of Plant Science 81: 741-743.
- Khazra, H., and Bamdadian, A. 1974.** The wheat diseases situation in Iran. In pages 292-299, Proceed, Fourth FAO Rockefeller Foundation Wheat Seminar, Tehran, Iran, 21 May- 2 June 1973. FAO Rome.
- Knox, R. E., Pauw, R. M., Morris, R. J., McCiag, T. N., Clarke, J. M., McLeod, J. G., and Depauw, R. M. 1992.** AC Taber red spring Wheat. Canadian Journal of Plant Science, 72: 1241-1245.
- Knox, R. E., Thomas, J. B., Depauw, R. M., Demeke, T., Laroche, A., and Gaudet, D. A. 1998.** Registration of common bunt resistant wheat germplasm Lines P8913-V2A5 P8917B4D4 and P8921-Q4C5. Crop Science. 38: 569-570.
- Mamluk, O. F., and Nachit, M. M. 1994.** Sources of resistance to common bunt (*T. foetida*) and *T. carries* ) in durum wheat. Phytopathology 142: 122-130.
- Mamluk, O. F., and Zahour, A. 1993.** Differential distribution and prevalence of *Tilletia foetida*. (Waller) liro and *T. carries* (DC) Tul on bread wheat and durum wheat. Phytopathology Mediterranea. 32: 25- 32.
- Mardoukhi, V., and Torabi, M. 2001.** Identification of pathogenic races of *Tilletia laevis*, the causal agent of wheat common bunt, in different parts of Iran. Seed and Plant. 18: 362-378.
- McCiag, T. N., Depauw, R. M., Clarke, J. M., McLeod, J. G., Fernandez, M. R., and Knox, R. E. 1996.** AC Barrie hard red spring wheat. Canadian Journal of Plant Science 76: 337-339.

- Metzger, R. J., Rhode, C. R., and Hoffmann, J. A. 1977.** Inheritance of resistance to common bunt in *Triticum aestivum*. PI 178383. Page 64 in Agronomy Abstract
- Peterson, C. G., Allan R. E., Rubenthaler, G. L., and Line, R. F. 1991.** Registration of ‘Eltan’ wheat . Crop Science 31: 1704.
- Peterson, C. G., Allan R. E., Morris, C. F., Miller, B. C., Moser, D. F., and Line, R. F. 1995.** Registration of “Rod” wheat. Crop Science, 35: 594.
- Rohde, C. R., Van Wagoner, K. H., Kronstad, W. E. , Rubenthaler, G. L., and Van Wagoner , K. H. 1988.** Registratioin of Oveson Wheat. Crop Science 28: 1033
- Sunderman, D. W., and Bruinsma, B. 1975.** Registration of four wheat cultivars. Crop Science 15: 104-105.
- Thomas, J. B., Depauw, R. M., Knox, R. E., Czarnecki, E., Campbell, A. B., and Nielsen, N. 1997.** AC Foremost red spring wheat. Canadian Journal of Plant Science 77: 657-660.

## Reaction of promising irrigated wheat genotypes to Common Bunt Disease Caused by *Tilletia laevis*

V. Mardoukhi<sup>1</sup>, M. Torabi<sup>2</sup>, G. Ahmadi<sup>3</sup>, Sh. Jasemi<sup>4</sup> and F. Afshari<sup>5</sup>

### ABSTRACT

Reactions of 74 promising genotypes from temperate, cold, northern warm and humid and Southern warm and dry agro-ecological zones together with a commercial check and a susceptible check were evaluated for their reactions to common bunt in Karaj and Kermanshah, during 2002-2004 growing seasons. Genotypes were evaluated under artificial inoculation using a randomized complete block design with three replications. Mean percentage of infected spikes were analysed and genotypes were classified. Combined analysis of variance on mean percentage of infected spikes showed significant differences between genotypes in different agro ecological zones. Among temperate agro-ecological zone entries, commercial cultivar 'Pishtaz' and two sister lines of 'Alvand/MV17' with 0.3, 0.9 and 1.1 percent infection, respectively, were resistant and 'Flt/Tajan' with 63.8% was the most susceptible genotypes, Bolani had 48.8% infected spikes. Among cold agro-ecological zone entries 'K2340/Sx//Mt/Gb/3/K340-/Fr/Pi/"S"/Kt54\*//Nar"S"/5/1-32-1317//II/Y50E/3/Cno/Jar//On/4/Anza/3/Pi/Nar/Hys with 0.5% infection was resistant. Commercial cultivar 'Shahreiar' with 33.7% infected spikes was susceptible and susceptible check had 63.7% infected spikes. Among northern warm and humid Agro-ecological zone entries Chum/8/3Hel/3\*Cno7g/2\*Seri/4/Star with 10.1% infection was moderately susceptible and commercial check 'Tajan' with 15.8% and susceptible check with 50.3% infected spikes were susceptible. Among Southern warm and dry agroecological zone entries Janz/Attila/4/San/Ald"S"//Avd/3/Kea"S"/Ghk"S" with 4.2% infected spikes was resistant. Commercial cultivar 'Chamran' and susceptible check with 17% and 58% infected spikes respectively, were susceptible. Considering that in commercial irrigated wheat cultivars resistant cultivars to common bunt are highly requested in Iran, the resistant genotypes found in this study are very useful to be grown as cultivars or used as sources of resistance in wheat breeding programs.

**Key words:** Wheat, promising genotypes, common bunt, resistance, susceptible.

---

**Received: April, 2005**

1- Faculty member, Seed and Plant Improvement Institute, Karaj. Iran. (Corresponding author)

2, 4 and 5- Faculty member, Seed and Plant Improvement Institute, Karaj. Iran.

3- Faculty member, of Agricultural Research Center of Kermanshah, Kermanshah, Iran.